

NGUY CƠ XUNG ĐỘT DÂN TỘC, TÔN GIÁO ĐANG KHẮP TOÀN CẦU

BÙI ĐĂNG KHOA

Cả một thời kỳ chiến tranh lạnh bị hai thái cực c- òng quốc x- ng hùng tranh bá trên thế giới, hình thành một mâu thuẫn chủ yếu đã che giấu đi những bất ổn tiềm tàng bên trong, nh- ng sau khi chiến tranh lạnh kết thúc, vấn đề dân tộc - tôn giáo bắt đầu nổi lên trên nghị tr- òng chính trị, đồng thời dẫn tới rất nhiều sự xung đột quốc tế và khu vực. Bạo loạn lật đổ và xung đột quân sự với quy mô nhỏ d- òng nh- thay thế những giả định chiến tranh quy mô lớn của thời kỳ chiến tranh lạnh, chủ đề đầy sức hấp dẫn đó càng khiến cộng đồng xã hội thêm chú ý hơn khi xung đột dân tộc - tôn giáo trở thành một hiện t- ợng duy nhất trong đời sống chính trị quốc tế. Các cuộc nội chiến tại Chesnia - Nga, Afghanixtan, Cônggô, Kosovo - Nam T- ... đều hình thành tiêu điểm thế giới; xung đột Parlestin và Israel khắc sâu đầy những oán hận trong lịch sử, vấn đề Kasermir triền miên day dứt giữa Ấn Độ và Parkistan tạo thêm sự uy hiếp và gây khó khăn cho hoà bình vùng Trung Đông và Nam Á. Chắc chắn không thể đạt tới giải pháp tối - u cho mâu thuẫn Bắc - Ailen và n- óc Anh; vấn đề Quebec hẳn

giống một khối ung trong tim chính phủ Canada; sự kiện chủ nghĩa khủng bố cực kỳ nghiêm trọng và ác liệt ch- a từng có trong lịch sử ngày 11/9/2001 xảy ra ở Mỹ - một c- òng quốc đệ nhất trên thế giới với bối cảnh đạo giáo Ixlam rất sâu sắc ẩn sau l- ng nó càng khiến các quốc gia phát triển không thể lảng tránh vấn đề dân tộc - tôn giáo đ- ợc xem nh- nhân tố bất hợp lý ảnh h- ớng ngay từ bên trong, ảnh h- ớng rất lớn đến quan hệ quốc tế. Sự khởi phát xung đột dân tộc- tôn giáo tiềm tàng này đang lan tràn nh- cuốn chiếu khắp toàn cầu, chính nó đã sản sinh ra ảnh h- ớng lâu dài và trực tiếp kích động đối với sự biến đổi dạng thức mô hình thế giới và kiến trúc lại kết cấu quan hệ quốc tế, từ đó mâu thuẫn dân tộc - tôn giáo càng dễ lâu càng dễ trở thành nhân tố trọng yếu gây ra xung đột chính trị quốc tế. Phân tích giai đoạn hiện tại, đ- ờng nhiên vấn đề dân tộc - tôn giáo ch- a hẳn đóng vai trò cực kỳ trọng yếu và căn bản trong xung đột quốc tế, nh- ng không còn nghi ngờ gì nữa, làn sóng đang dâng cao của nó bắt buộc chúng ta phải quan tâm chú ý.

1. Kho tàng lịch sử vấn đề dân tộc-tôn giáo

Từ thuở sơ khai, về cơ bản quần thể nhân loại lấy huyết thống làm sợi dây ràng buộc thị tộc và lấy vùng miền sinh sống vạch rõ ranh giới bộ tộc. Trong đêm dài thời kỳ phong kiến, quần thể nhân loại d- ối áp lực v- ơng quyền trói buộc và sự nô dịch văn hoá từng b- ớc đã hình thành thoả - ớc tâm lý và văn hoá cộng đồng. Sự xô đẩy của thời kỳ chủ nghĩa t- bản tạo ra tiến trình dung hợp dân tộc một cách cực kỳ mau chóng. Trải qua hàng loạt các cuộc chiến tranh thống nhất dân tộc, sau giai đoạn Trung thế kỷ ở châu Âu xuất hiện số l- ợng lớn dân tộc theo ý nghĩa hiện đại. Có thể nói rằng, dân tộc với ý nghĩa hiện đại hình thành từ thuở ban đầu, tựu trung c- ờng điệu một loại ý thức dân tộc, tức đặt ra sự thừa nhận đồng cảm giữa các thành viên trong cộng đồng dân tộc.

Khi ý thức dân tộc phát triển đến các giai đoạn khác nhau, biểu hiện vấn đề dân tộc cũng khác biệt, nh- ợng vấn đề nội tại của nó vẫn thủy chung tồn tại. Và lại nhìn nhận từ khi lịch sử văn minh đến nay, sự phát triển ý thức dân tộc ở hai ph- ơng Đông - Tây cũng không đồng b- ớc. Ý thức dân tộc trên ý nghĩa hiện đại chân chính ở các dân tộc ph- ơng Tây mở đầu xuất hiện khi chủ nghĩa t- bản ra đời, trong phạm vi nội bộ thế giới bắt đầu sự hiện đại hoá. Nói tóm lại, ý thức dân tộc đi từ không đến có, sự phát triển của nó đã trải qua một quá trình từ hỗn độn hóa sang trong sạch hoá và đến tự do hoá; và vấn đề dân

tộc càng gay gắt trong thời kỳ phân biệt kèm theo đối xử t- ơng ứng. Đặc biệt khi ý thức dân tộc ở giai đoạn trong sạch hoá, vấn đề dân tộc thể hiện ra rất mãnh liệt và nghiêm trọng. Từ thế kỷ 19 đến nay, lịch sử ghi nhận các cuộc chiến tranh quy mô lớn tại châu Âu đều khởi nguồn do xung đột, tr- ớc hết ở Italia, tiếp đó chiến tranh thống nhất n- ớc Đức, đại chiến thế giới lần thứ I đến lần thứ II, đều mang bóng dáng xung đột dân tộc - một thời kỳ mà vấn đề dân tộc b- ớc sang giai đoạn bùng phát. Sau khi chiến tranh lạnh kết thúc, vấn đề dân tộc đã xuất hiện làn sóng dâng cao mới: ngay tại Đông Âu thành lập rất nhiều quốc gia - dân tộc phục h- ợng theo đ- ờng lối canh tân, đồng thời vấn đề dân tộc trong nội bộ các quốc gia này càng trở nên sâu sắc hơn. Cái mốc đánh dấu này đ- a ý thức dân tộc tiến vào giai đoạn tự do hoá. Nếu so sánh với giai đoạn trong sạch hoá, sự quá độ của chủ nghĩa dân tộc không chỉ vền vẹn cản trở tiến bộ xã hội loài ng- ời, mà trái lại tạo ra sức uy hiếp lớn đối với nền hoà bình và ổn định thế giới.

Còn tôn giáo, lại là một hiện t- ợng văn hoá phổ biến và tr- ờng tồn lâu dài theo tiến trình lịch sử nhân loại, nó tựa hồ hình thành đồng thời với văn hoá nhân loại, là hình thức thể hiện chủ yếu của văn hoá nhân loại thời kỳ sơ khai - một sản phẩm khi xã hội loài ng- ời nguyên thủy phát triển đến giai đoạn nhất định. Trên thực tế, tôn giáo không chỉ là một loại hiện t- ợng văn hoá, mà còn đóng vai trò

nh- một loại nhận thức xã hội phổ biến. Không thể không thừa nhận, nếu loại bỏ mặt chính diện tích cực của tôn giáo ra ngoài, tác dụng của bộ mặt trái đằng sau nó chắc chắn không thể coi th- ờng. Lật giở từng trang lịch sử, chúng ta sẽ thấy diễn biến Thập tự quân - Đông chinh và các cuộc chiến tranh tôn giáo giai đoạn Trung thế kỷ đã khiến cho tác dụng mặt trái tôn giáo phát huy quá nhiều chuyện lâm ly bi đát. Tại châu Âu, sự phát triển tôn giáo trong giai đoạn Trung thế kỷ nh- một thời kỳ chên vênh, rồi sau đó tôn giáo dần dần khai mở tiến trình đời th- ờng hoá, hòng duy trì ổn định đến ngày nay.

Mẹ con người Hmông ở Mường Phăng, huyện Điện Biên, tỉnh Điện Biên

Ảnh: Đặng Thị Hoa

Vấn đề dân tộc và tôn giáo gắn bó mật thiết với nhau, trong đó tôn giáo nh- một

bộ phận của vấn đề dân tộc. Từ x- a đến nay tôn giáo đều ch- a hề tách rời khỏi dân tộc để tồn tại một cách đơn độc, tuy nhiên có rất nhiều tôn giáo theo chủ nghĩa phát xít, bất cứ là tôn giáo cùng với dân tộc kết hợp ra sao tất yếu đều phản ánh tính cách dân tộc của nó, hướng hồ không ít tôn giáo gánh vác vai trò đặc tr- ng riêng của dân tộc nào đó. Tôn giáo là một bộ phận hợp thành rất quan trọng trong văn hoá dân tộc, đồng thời đảm nhận vai trò chỗ dựa tinh thần cho dân tộc, không thể coi th- ờng, vì nó mang tính tất yếu cần thiết đại diện con đ- ờng sống gắn bó dân tộc. Nhất là đối với một số ít dân tộc rất sùng kính, tôn giáo nh- nền tảng tinh thần nhạy cảm phi th- ờng, tự nhiên sản sinh phản ứng kích thích tâm lý cực kỳ mãnh liệt đối với cảnh giới bên ngoài. Đồng thời đối với số đông dân tộc cho thấy, tín ng- ỡng tôn giáo không chỉ chi phối lý t- ờng và tình cảm chúng ta, mà tổ chức và lễ tục tôn giáo đã điều tiết hoặc ảnh h- ờng đến ngay cả sinh hoạt đời sống th- ờng nhật của mọi ng- ời, bao quát hoạt động chính trị, xã hội, luân lý đạo đức, văn học nghệ thuật, hôn nhân gia đình, sinh lão bệnh tử và cả nề nếp tập quán... Đến hôm nay, tôn giáo càng gần đời th- ờng hoá, tự thấy chúng ta không đ- ợc phép suy nghĩ giản đơn về vấn đề tôn giáo.

2. Đặc điểm và nguyên nhân mới của vấn đề dân tộc - tôn giáo giai đoạn hiện nay

Ngày nay mức độ thể hiện vấn đề dân tộc - tôn giáo đang có xu thế lên cao, sắc

thái chủ nghĩa khủng bố lộ mặt rõ ràng. Chủ nghĩa khủng bố ngày càng trở thành thế lực dân tộc - tôn giáo cực đoan sử dụng thủ đoạn quen thuộc thực hiện mục tiêu chính trị của nó: chỉ vài năm ở Philipine, Fiji, Thái Lan, Kasermir, Chesnia- Nga, Kosovo- Nam T-, Tây Ban Nha, Thụy Sĩ, Sierra-Leace, Yemen, Mỹ..., đều xuất hiện trở lại nhiều sự kiện bạo lực khủng bố chấn động toàn thế giới, đã tạo thành hậu quả rất nghiêm trọng. Nhìn nhận nội dung biểu hiện, sự uy hiếp của thế lực cực đoan đạo giáo Ixlam ngày càng tăng dần, hoạt động của nó dần dần trở thành ngòi nổ xung đột dân tộc - tôn giáo. Với một khoảng thời gian ngắn tại Trung Đông, Trung Á, Nam Á, Đông Nam Á, Caucasar- Nga, Balkan... các khu vực đều bùng phát sự kiện khủng bố và xung đột, bóng dáng thế lực cực đoan đạo giáo Ixlam mập mờ đằng sau. Trong tình thế đó không dễ lạc quan nhìn nhận vấn đề dân tộc - tôn giáo phát triển, mà biểu hiện chủ yếu các phương diện của nó theo mấy đặc điểm sau đây:

1. Mâu thuẫn dân tộc là nhân tố chủ yếu gây ra xung đột khu vực và quốc tế

Vấn đề dân tộc xem như nhân tố chủ yếu gây xung đột khu vực và quốc tế, điều này có quan hệ rất lớn với việc cuộc chiến tranh lạnh kết thúc. Liên Xô giải thể làm hình thế đối kháng lỏng lẻo cực chuyển biến thành đa cực. Trong quá trình biến đổi này không thể né tránh sự xuất hiện một loại lực lượng ở khu vực phi chính phủ.

Chính vì những khu vực phi chính phủ này, sau khi thoát khỏi sự khống chế của các cường quốc, mâu thuẫn dân tộc nhanh chóng bùng phát trở lại. Đâu chỉ có vậy, thế lực chủ yếu trên bàn cờ chính trị quốc tế vẫn tin tưởng rằng kiểu xung đột sau thời kỳ chiến tranh lạnh không thể không châm ngòi mâu thuẫn dân tộc dẫn tới xung đột khu vực và quốc tế, thậm chí xúi giục bằng thái độ thao túng, khiến cho mâu thuẫn dân tộc tiến một bước xấu thêm. Xem ra xung đột khu vực và quốc tế trở nên khá nghiêm trọng sau giai đoạn chiến tranh lạnh, có nguyên nhân phát sinh từ sự tiếp tay vô hình đó.

Trước mắt, các dạng mâu thuẫn dân tộc này về cơ bản được xếp vào ba dạng tình huống: thứ nhất mâu thuẫn giữa các dân tộc - u thế Tây phương và nhiều dân tộc thế yếu hơn nó trên thế giới (thực ra đều là mâu thuẫn giữa chủ nghĩa bá quyền và chủ nghĩa chống bá quyền), tuy nhiên hiện nay hình thức biểu hiện loại mâu thuẫn này tương đối ôn hòa, chưa thể tạo ra làn sóng xung đột khốc liệt, chỉ là dạng mâu thuẫn dân tộc thiếu biện pháp giải quyết trong thời gian ngắn. Thứ hai, xung đột và mâu thuẫn dân tộc mang tính khu vực, như trường hợp xung đột giữa Palestine và Israel, xung đột các tộc người ở Công Gô, vấn đề tranh chấp Kasermir giữa Ấn Độ và Pakistan... là loại mâu thuẫn dân tộc khi các bên xung đột lấy quốc gia làm chỗ dựa, không chỉ vển vẹn tồn tại lợi ích xung đột thực tế, mà còn đầy nguyên những va chạm oán hận lịch sử thâm sâu. Đối với

dạng mâu thuẫn này độ an toàn thiếu tin cậy vì trạng thái tiến thoái lưỡng nan, hiện nay nó rất dễ dàng dẫn tới mâu thuẫn đối kháng gay gắt. Thứ ba, mâu thuẫn giữa các tộc người bên trong lãnh thổ quốc gia, như vấn đề Chesnia - Nga, vấn đề Đông Timo và Ajechese thuộc Indonesia... Dạng mâu thuẫn này thuộc quyền kiểm soát của chính phủ hợp pháp, như vấn đề chính sách dân tộc, hiện chưa có bàn tay can thiệp từ bên ngoài nên xem ra tương đối dễ giải quyết. Ngoại trừ ba loại mâu thuẫn dân tộc trên, hiện có thêm một dạng mâu thuẫn dân tộc mới rất cần chú ý, đây là chủ nghĩa ly khai dân tộc đa quốc gia. Rất nhiều dân tộc sống rải rác tại nhiều quốc gia khác nhau, do ý thức quá khích đã khơi dậy làn sóng ly khai dân tộc xuyên quốc gia tạo ra nhân tố bất ổn định trên thế giới.

2. *Đan xen vấn đề dân tộc - tôn giáo, càng tăng thêm tính phức tạp đối với việc giải quyết vấn đề dân tộc*

Thông thường vấn đề dân tộc liên quan chặt chẽ với vấn đề tôn giáo. Không có một dân tộc nào là không có tín ngưỡng tôn giáo, thậm chí nhiều khi một dân tộc sùng kính vài loại tôn giáo. Đối với những dân tộc như vậy chỉ vì bất đồng tín ngưỡng tôn giáo hoặc cùng một tôn giáo nhưng khác biệt về giáo phái đều gây ra tranh chấp. Đặc biệt đối với các quốc gia đa dân tộc, những bất đồng nội bộ xử lý thiếu thỏa đáng liền ngay lập tức trở thành xung đột dân tộc - tôn giáo. Trường phái xã hội học

nghiên cứu xung đột tôn giáo thừa nhận, tôn giáo như một nguyên nhân gây chia rẽ xã hội. Nhiều nhà lý luận bàn về xung đột tôn giáo thường lật giở lịch sử, trên quan điểm lịch sử quan sát, cho thấy đạo Do Thái, đạo Thiên Đấng, đạo Ixlam, đạo Gia Tô... và nhiều tôn giáo dị đoan vẫn liên tục xung đột không ngừng; và cũng từ lịch sử ghi nhận các loại xung đột trong nội bộ các tôn giáo này, như xung đột phái Shiah và Xunni trong đạo Ixlam, xung đột các giáo phái trong lãnh thổ Mỹ diễn ra mãi đến tận bây giờ. Ngoài ra, tôn giáo và xã hội đời thường cũng đã từng nhiều phen tranh chấp. Các cuộc xung đột đa dạng này đều gây chia rẽ xã hội - nguyên nhân của sự bất ổn định và rối ren. Phái gây xung đột với cái nhìn khó tránh khỏi sự tự ti về bất công bằng và khoa trương, đồng thời phản ánh trung thực tính nghiêm trọng của tác dụng mặt sau vấn đề tôn giáo. Trên thế giới hiện nay hiếm thấy quốc gia nào chỉ có một dân tộc, mà tuyệt đại đa số là quốc gia cộng đồng nhiều hoặc một vài dân tộc chiếm hữu địa vị - ưu thế. Một khi xảy ra bất đồng tín ngưỡng tôn giáo rất dễ dàng tính xung đột tôn giáo hoà với tính đoàn kết dân tộc đồng nhất khởi phát xung đột dân tộc - tôn giáo, như trường hợp mâu thuẫn giữa tín đồ phái Tăng Già La (Phật giáo) với tín đồ phái Tamil (Ấn Độ giáo) ở Srilanca, mâu thuẫn giữa tộc người Shik (đạo Cơ Đốc) với tộc người Tujia (đạo Ixlam) ở Cyprus xem như những ví dụ điển hình.

3. Mâu thuẫn dân tộc - tôn giáo gay gắt đã ghi dấu ấn vào bối cảnh kinh tế - chính trị quốc tế

Thời kỳ làn sóng toàn cầu hoá về kinh tế thúc đẩy xã hội biến đổi và chuyển mình từng giờ kéo theo sự đổi mới tôn giáo, nguyên nhân kinh tế xem như động lực tạo ra vấn đề phân tầng dân tộc - tôn giáo sâu sắc. Các quốc gia phát triển phương Tây với vai trò chủ đạo trong việc toàn cầu hoá về kinh tế lấy thị trường làm căn bản, nhưng thị trường chỉ chú ý vào quy luật hiệu quả vô tình dẫn đến sự bất công xã hội. Tự nhiên toàn cầu hoá kinh tế lớn mạnh vượt bậc đã tạo ra khoảng cách giữa quốc gia và dân tộc. Điều này không chỉ dễ dàng xảy ra mâu thuẫn đất nước, tạo ra bất đồng giữa giai cấp và cộng đồng trong nội bộ quốc gia và dân tộc vốn dĩ quá nhiều khoảng cách, mà nó còn phản ánh nguyên nhân từ trong tôn giáo đều do xung đột các tập đoàn bất đồng tôn giáo. Ngoài ra các quốc gia ở thế giới thứ ba xác lập quyền tự quyết dân tộc sau cuộc chiến tranh giành độc lập góp phần nâng cao ý thức tự tôn dân tộc, nhưng đến ngày nay ý thức dân tộc đã phát triển quá mức đến giai đoạn tự do hoá. Sự quá độ ý thức dân tộc và hình thế hoà hoãn quốc tế tạo khả năng xuất hiện chủ nghĩa ly khai dân tộc xuyên quốc gia, việc dân chủ hoá chế độ chính trị cũng tạo ra hoàn cảnh chủ nghĩa ly khai dân tộc trong nội bộ các quốc gia này. Hơn nữa, một số cường quốc thực hành chủ nghĩa bá quyền, muốn có đủ loại can thiệp thô bạo vào vấn đề dân tộc ở

những quốc gia độc lập có chủ quyền, kích động và ủng hộ chủ nghĩa ly khai dân tộc gây mâu thuẫn nội bộ, thậm chí sử dụng vũ lực can thiệp quân sự như trường hợp Iraq và Afghanistan. Điều này không chỉ ngăn trở việc giải quyết vấn đề, trái lại khiến cho nó phức tạp hoá, mà việc nước Mỹ phát động chiến tranh Kosovo - Nam Tư là một điển hình. Sau cùng, tôn giáo cần phát triển phù hợp với thời đại đồng thời đáp ứng nhu cầu xã hội: ví dụ đạo Hồi đại diện bộ mặt tôn giáo đối với tình thế kinh tế - chính trị quốc tế hôm nay mỗi ngày thêm mới vẫn chưa đủ sức đáp ứng. Điều này buộc phải tính đến yếu tố văn hoá ngày nay làm phức tạp thêm vấn đề dân tộc - tôn giáo trên thế giới. Trớ trêu nhất, trong phạm vi thế giới đạo Hồi và đạo Cơ Đốc đã xuất hiện trở lại một kiểu đối lập trình độ, không hề có ý giống như học giả nào đó nhận định: *Xung đột giữa các nền văn minh tạo tiền đề xuất hiện và hình thành mâu thuẫn chính trị quốc tế chủ yếu. Mỗi loại văn hoá - tôn giáo đều mang năng lực tự điều chỉnh bản thân, sau khi trải qua quá trình điều chỉnh thoả đáng, xu thế đối lập sẽ biến mất, khoảng cách bất đồng văn hoá tôn giáo còn lại cần lấy đối thoại làm nguyên tắc hoà giải mới mong đem lại hạnh phúc thật sự cho xã hội loài người.*

(Tổng thuật theo Tạp chí *Tri thức xã hội Trung Quốc*; Chuyên mục Xã Luận; Mã số 423).